

SYLWIA SZULC

Uniwersytet Warszawski
Polska

POZA GŁÓWNYM NURTEM
ANGLOJĘZYZYCZNE PRZEKŁADY
TWÓRCZOŚCI
EDWARDA STACHURY

THE GLARE OF IT ALL, THE WHOLE DAZZLENESS, FULL BRILLIANCE, THE WHOLE Dazzling Brightness, Full Brightness, All the Brightness, The Whole Brightness – mnogość angielskich tłumaczeń jednego z najważniejszych tytułów w twórczości Edwarda Stachury „z całą jaskrawością” wskazuje na potrzebę wprowadzenia kryjącego się pod nimi utworu do anglojęzycznego obiegu literatury. Wariantów jest tak wiele, ponieważ żadna z sugerowanych propozycji nie miała szansy zakorzenić się jako nazwa przetłumaczonej w całości i wydanej w postaci książki powieści. Jedynie dwóm pierwszym wersjom angielskiego odpowiednika *Calej jaskrawości*¹: *The Glare of It All* oraz *The Whole Dazzleness* towarzyszą fragmentaryczne tłumaczenia tekstu utworu, przy czym oba funkcjonują na marginesie głównego nurtu literatury polskiej w anglojęzycznym przekładzie. *The Glare of It All* można znaleźć w archiwalnym numerze czasopisma „Polish Perspectives” wydawanego przez Polski Instytut Spraw Międzynarodowych w latach 1958–1989², z kolei *The Whole Dazzleness* stanowi część niepublikowanej pracy magisterskiej znajdującej się w archiwum Instytutu Anglistyki Uniwersytetu Warszawskiego³. Pozostałe wersje tytułu pojawiają się przy okazji omówień tego

¹ E. Stachura, *Cala jaskrawość*, Warszawa: Czytelnik, 1969. Pierwodruk: E. Stachura, *Cala jaskrawość*, „Twórczość” 1967, t. 23, nr 12, 9–62 oraz E. Stachura, *Cala jaskrawość* (zakończenie), „Twórczość” 1968, t. 24, nr 10, 7–73.

² E. Stachura, *The Glare of It All* (frag.), trans. E. Rothert, „Polish Perspectives” 1968, vol. 11, no. 6, s. 47–58. Przekład na podstawie pierwodruku w „Twórczości”: E. Stachura, *Cala jaskrawość*..., s. 9–16.

³ E. Stachura, *The Whole Dazzleness* (frag.), trans. A. Dziewczopolska, in: eadem, *The Polysystems Theory in Practice. On the Basis of the Translation of Edward Stachura's „Cala jaskrawość” into*

i innych utworów Stachury, w recenzjach⁴, we wspomnieniu o autorze⁵ lub bibliografii⁶.

Warto podkreślić, że utwory poetyckie i prozatorskie Stachury przetłumaczone i wydane były przede wszystkim w antologiach w ponad 20 językach (albańskim, angielskim, bułgarskim, czeskim, estońskim, francuskim, hindi, hiszpańskim, japońskim, litewskim, łotewskim, macedońskim, mongolskim, niderlandzkim, niemieckim, norweskim, rosyjskim, serbskim, słowackim, słoweńskim, węgierskim, włoskim), jednak w przypadku tłumaczeń na angielski ich autorami są głównie Polacy. Co więcej, dotychczas nie ukazał się w języku angielskim żaden autorski tomik poezji Stachury, o prozie nie wspominając. Liczba pozycji książkowych zawierających utwory tego autora w angielskim tłumaczeniu również nie imponuje – są to zaledwie trzy antologie, w których Stachura reprezentowany jest wyłącznie przez piosenki i wiersze.

Sytuacja ta kształtuje zdecydowanie niereprezentatywny obraz zjawisk literackich i społecznych w Polsce lat 60., 70. i 80. XX wieku. Podczas gdy od samobójczej śmierci pisarza w 1979 roku aż do chwili obecnej niemal corocznie wznawia się lub wydaje nowe na polskim rynku opracowania jego piosenek, wierszy, poematów, opowiadań lub powieści⁷, a także organizuje spotkania czytelników zafascynowanych postacią i twórczością pisarza, w krajach anglojęzycznych pozostaje on praktycznie nieznany. Wyjątkiem jest Kanada, gdzie wiersze poety zaistniały w języku angielskim dzięki przekładom Aurelii Klimkiewicz, profesor York University w Toronto, dokonanych na potrzeby filmu *Tout ce que tu possèdes / All That You Possess (Wszystko, co masz)*⁸.

English, M.A, thesis: University of Warsaw, 2002, s. 85–97. Przekład na podstawie wydania książkowego powieści.

⁴ *Full Brilliance* – R. Marszałek, *A Poetic Novel*, „Polish Literature” 1970, vol. 3, no. 4, s. 17–19; *The Whole Dazzling Brightness* – W. Sadkowski, *Axerezade*, „Polish Literature” 1972, vol. 5, no. 2, s. 27.

⁵ *The Whole Dazzling Brightness* – K. Karasek, *A Draft of a New Decalogue*, „Poland. Illustrated Magazine” 1981, no. 6, s. 45.

⁶ *Full Brightness* – s.n., *Edward Stachura* [bibliographical note], „Polish Literature” 1970, vol. 3, no. 4, s. 26; *All the Brightness* – E. Duszenko, *Edward Stachura*, <http://duszenko.northern.edu/stachura/timeline.html> [20.02.2014] – tytuł przeł. autor.; *The Whole Brightness* – M.J. Mikoś, *Edward Stachura: bibliographical note*, in: idem, *Polish Literature from 1918 to 2000: An Anthology*, Bloomington: Slavica Publishers, 2008, s. 277 – tytuł przeł. autor.

⁷ Na podstawie bazy danych Biblioteki Narodowej w Warszawie: http://alpha.bn.org.pl/search~S5*pol?/astachura/astachura/1%2C62%2C302%2CB/exact&FF=astachura+edward+1937+1979&1%2C129%2C [20.02.2014].

⁸ W Kanadzie twórczość i postać Stachury zostały spopularyzowane poprzez język francuski. Zainspirowana francuskojęzycznym przekładem *Pogodzić się ze światem* autorstwa Laurence Dyèvre (1982; *Me résigner au monde*, 1991) kanadyjska pisarka Sylvie Nicolas wydała tomik prozy poetyckiej poświęcony poecie (S. Nicolas, *À quatre doigts d'Edward Stachura, Québec: Le Loup de Gouttière*, 2004), z kolei reżyser Bernard Émond poruszony ostatnimi zapiskami Stachury zrealizował

Pomimo promocji w wydawanych w Polsce czasopismach przeznaczonych dla zagranicznych odbiorców⁹ za życia poety opublikowano po angielsku w książce zaledwie jeden utwór. Był to wiersz, który wszedł w skład antologii *The New Polish Poetry. A Bilingual Collection / Z nowej polskiej poezji. Zbiór w dwóch językach*, opracowanej przez Milne'a Holtona oraz Paula Vangelistiego i wydanej w 1978 roku nakładem wydawnictwa University of Pittsburgh¹⁰. Napisana między 1957 a 1959 rokiem *Wielkanoc na moim zamku*¹¹ ukazała się tam pod tytułem *Easter in My Castle* w tłumaczeniu Marka Englendera¹².

Zbiór *The New Polish Poetry. A Bilingual Collection* był owocem seminarium języka angielskiego zorganizowanego przez Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu w sierpniu 1976 roku. Milne Holton, profesor Maryland University, poeta Paul Vangelisti i grupa polskich studentów, uczestników seminarium, zaangażowali się w tłumaczenie polskiej poezji współczesnej tamtych lat. Przedsięwzięcie to miało miejsce ponad 10 lat po wydaniu anglojęzycznej antologii Czesława Miłosza *Postwar Polish Poetry (Polska poezja powojenna)*¹³, w której wielu młodych poetów nie znalazło się nie tylko z racji wieku, lecz także z powodu osobistych preferencji przyszłego noblisty. Ze względu na swój spontaniczny charakter antologia Holtona i Vangelistiego dobrze odzwierciedla tendencje czytelnicze lat 70. w Polsce, jednak wybór wiersza *Wielkanoc na moim zamku* z pewnością podyktowany był jego relatywną translatorską łatwością, nietypową dla bardziej idiosynkratycznego języka poezji Stachury.

w 2012 roku film *Tout ce que tu possèdes*, rozpowszechniany z angielskimi napisami jako *All That You Possess*. Wiersze Stachury, wykorzystane w filmie, przetłumaczyła na język angielski Aurelia Klimkiewicz, natomiast autorką ich francuskiej wersji jest Barbara Séguin. Przy okazji warto wspomnieć o polskiej ekranizacji *Siekierezady* w reżyserii Witolda Leszczyńskiego. Film pokazywany był między innymi na Międzynarodowym Festiwalu Filmowym w Berlinie w 1987 roku, gdzie zdobył Nagrodę Forum Młodego Kina. Specjalnie na ten festiwal Andrzej Pągowski opracował anglojęzyczną wersję plakatu, na którym napis głosił: „Film Polski presents a film by Witold Leszczyński *Axiliad – Siekierezada*”. Podczas festiwalu filmowi musiała towarzyszyć angielska wersja dialogów opartych na powieściowym oryginale, niestety, nie udało mi się ustalić nazwiska tłumaczki / tłumacza.

⁹ E. Stachura, *Dear Dawns Protect Me (Strzeżcie mnie, zorze mile)*, trans. A. Glinczanka, „Polish Perspectives” 1964, vol. 7, no. 10, s. 45–51; E. Stachura, *Dawn (Poranek)*, trans. anonymous, „Poland. Illustrated Magazine” 1967, no. 12, s. 38 [prenumerata w Europie] oraz „Poland. Illustrated Magazine” 1968, no. 2, s. 38 [prenumerata w Amerykach oraz Australii i Azji]; E. Stachura, *The Glare of it All...*, s. 47–58; R. Marszałek, *A Poetic Novel...*, s. 17–19; W. Sadkowski, *Axerezade...*, s. 27.

¹⁰ *The New Polish Poetry. A Bilingual Collection / Z nowej polskiej poezji. Zbiór w dwóch językach*, ed. M. Holton, P. Vangelisti, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1978.

¹¹ Polski pierwodruk wiersza *Wielkanoc na moim zamku* ukazał się w zbiorze opublikowanym łącznie z poematem *Dużo ognia* w tomiku poetyckim pod tym samym tytułem. E. Stachura, *Dużo ognia*, Warszawa: Iskry, 1963, s. 10.

¹² E. Stachura, *Easter in My Castle*, trans. M. Englender, in: *The New Polish Poetry...*, s. 86–87.

¹³ *Postwar Polish Poetry*, ed. C. Miłosz, trans. C. Miłosz, P.D. Scott, Garden City, New York: Doubleday, 1965.

Również 30 lat po zbiorze *The New Polish Poetry* ukazała się antologia *Polish Literature from 1918 to 2000 (Literatura polska od 1918 do 2000 roku)*¹⁴ pod redakcją i w przekładzie Michała Jacka Mikosia, profesora języka i literatury polskiej na Uniwersytecie Wisconsin–Milwaukee, nagrodzonego za swoją imponującą pracę translatorską przez Polski PEN Club. Także w antologii Mikosia Stachura reprezentowany jest wyłącznie przez utwory liryczne¹⁵, gdyż opowiadanie *Stiletto*¹⁶ to w rzeczywistości angielski przekład polskiego tłumaczenia opowiadania *El puñal*¹⁷ Jorge Luisa Borgesa, dokonanego przez Stachurę z hiszpańskiego oryginału¹⁸. Mimo to dzięki antologii *Polish Literature from 1918 to 2000* anglojęzyczni studenci kursów poświęconych literaturze polskiej oferowanych na zagranicznych uczelniach mają możliwość zetknięcia się z postacią, pisarstwem i działalnością przekładową Stachury.

Trzecim zbiorem uwzględniającym twórczość tego pisarza jest dwujęzyczna antologia *The Word: Two Hundred Years of Polish Poetry / Słowo: Dwieście lat poezji polskiej*, która ukazała się w 2010 roku w Australii pod redakcją i w tłumaczeniu Marcela Weylanda. Znalazły się w niej dwie piosenki Stachury: *Biała Lokomotywa* oraz *Piosenka dla robotnika rannej zmiany*¹⁹. Jako kryteria rządzące doбором utworów zamieszczonych w tym zbiorze Weyland podaje między innymi stopień odzwierciedlenia w nich stylu charakteryzującego danego autora oraz subiektywną przyjemność, którą z nich czerpał jako odbiorca.

Doceniając wysiłek, który we wprowadzenie Stachury do angielszczyzny włożyli wymienieni tłumacze, można jednocześnie żałować, że, jak dotąd, anglojęzyczni odbiorcy pozbawieni są możliwości poznania eksperymentalnej poezji tego twórcy, a przede wszystkim nie mogą cieszyć się jego prozą w wydaniu książkowym.

Przyczyny tak znikomej i gatunkowo niereprezentatywnej obecności Stachury w głównym nurcie anglojęzycznych przekładów, a co za tym idzie w dyskursie literackim tego obszaru językowego, są różnorodne, niekiedy zupełnie przypadkowe,

¹⁴ *Polish Literature from 1918 to 2000: An Anthology*, ed. M.J. Mikoś, trans. M.J. Mikoś, Bloomington: Slavica Publishers, 2008.

¹⁵ E. Stachura, *Song VI (Pieśń VI), Composition (Kompozycja), You Will See (Zobaczysz), Keep Walking (Idź dalej)*, trans. M.J. Mikoś, in: *Polish Literature from 1918 to 2000...*, s. 277–281.

¹⁶ J.L. Borges, *Stiletto*, trans. from a Polish trans. M.J. Mikoś, in: *Polish Literature from 1918 to 2000...*, s. 281.

¹⁷ J.L. Borges, *El puñal*, en: idem: *Evaristo Carriego*, Madrid: Alianza, 1990 (pierwodruk 1930), s. 97–99.

¹⁸ J.L. Borges, *Sztylet*, przeł. E. Stachura, w: E. Stachura: *Wiersze, poematy, piosenki, przekłady*, red. Z. Fedeki, Warszawa: Czytelnik, 1984, s. 381.

¹⁹ E. Stachura, *Biała Lokomotywa (The White Locomotive)* i *Piosenka dla robotnika rannej zmiany (A song for the worker on the early morning shift)*, trans. M. Weyland, in: idem, *The Word: Two Hundred Years of Polish Poetry / Słowo: Dwieście lat poezji polskiej*, Blackheath: Brandl & Schlesinger, 2010, s. 368–375.

dyktowane względami politycznymi, komercyjnymi i osobowościowymi. Warto podkreślić, że determinacja Stachury w dążeniu do zaistnienia w literaturze, zarówno rodzimej jak i obcej, była ogromna. Swój sukces w języku ojczystym autor *Calej jaskrawości*, podobnie jak i wielu innych twórców, zawdzięczał między innymi takim pisarzom, jak Julian Przyboś czy Jarosław Iwaszkiewicz, którzy stanowili łącznik między przed- i powojennym światem literackim w Polsce. Stachura doceniał szansę awansu społecznego i opiekę, jaką byli otoczeni pisarze w Polsce Ludowej, czemu dał wyraz w swoich dziennikach, notując pod datą 12 maja 1969 roku:

Rozmowa z Cavourem – młodym belgijskim intelektualistą. Młody poeta w Belgii czy prozaik nie ma praktycznie szans wydania książki, chyba że własnym nakładem. Wszyscy plują na stosunki panujące w wydawnictwach. Istna mafia. To Polska – mówię – jest rajem dla młodych pisarzy. Mówię o stypendiach, opiece lekarskiej, łatwości wydania książki i tak dalej²⁰.

W porównaniu z zachodnim systemem wydawniczym, nastawionym wyłącznie na zysk, debiut literacki w Polsce lat 60. był relatywnie łatwiejszy niż na Zachodzie. Mimo to każdy, kto zna biografię Stachury, wie, że początki jego pisarskiej kariery, kiedy borykał się z biedą i bezdomnością, były wyjątkowo trudne. Biorąc pod uwagę talent i upór poety, należy przypuszczać, że jego pisarstwo zostałoby docenione także w odmiennych warunkach społeczno-ekonomicznych, dlatego absurdalna jest łątka pisarza „popieranego przez reżim komunistyczny”²¹, jaką Polonia amerykańska w Ann Arbor doczepiła Stachurze tylko dlatego, że żył i tworzył w Polsce, nie angażując się ideologicznie przeciwko socjalizmowi. Takie ujęcie dowodzi słyconego rozumienia literatury jako środka mającego służyć wyłącznie celom politycznym. Jak pisze Jarosław Anders:

wschodnioeuropejska literatura była bardzo *en vogue* w kręgach literackich Nowego Jorku i poza nim. (...) Amerykańscy wydawcy, zazwyczaj wystrzegający się tłumaczeń współczesnej literatury, inwestowali w całą masę wschodnioeuropejskich autorów różnego kalibru, pod tym wszakże warunkiem, że autorzy ci mogli poszczycić się referencjami nieskazitelnymi dysydentów²².

Nie jest jasne, czy brak świadectwa o przełomowych wydarzeniach w Polsce nawet w prywatnych dziennikach pisarza, wynikał z ostrożności czy też z braku

²⁰ E. Stachura, *Dzienniki. Zeszyty podrózne*, t. 1, red. D. Pachocki, Warszawa: Iskry, 2010, s. 53.

²¹ B. Czoichrańska, *Z drugiej strony planety*, „Twórczość” 2006, t. 62, nr 3, s. 63.

²² Oryg.: „the literature of Eastern Europe was very much *en vogue* in literary New York and beyond.(...) American publishers, normally scared of contemporary translations, were bringing out a whole slew American publishers, normally scared of contemporary translations of East European authors of different caliber, though with impeccable dissident credentials”. J. Anders, *Between Fire and Sleep: Essays on Modern Polish Poetry and Prose*, New Haven: Yale University Press, 2009, s. XIV–XV. Cytat w moim przekładzie.

świadości politycznej, jednak Stachurę i jego dzieło przenikały we wszystkich fazach twórczości przede wszystkim pytania o egzystencję, o sens życia i śmierci, abstrahujące od ustrojowych realiów.

Ważniejszą niż czynnik polityczny przeszkodą w wydaniu twórczości Stachury po angielsku mogła być niewystarczająca znajomość tego języka, uniemożliwiająca pisarzowi tłumaczenie własnych utworów analogicznie do autoprzekładów na język hiszpański. Podczas stypendium w Meksyku, gdzie przebywał od maja 1969 do marca 1970 roku²³, Stachura studiował na Universidad Nacional Autónoma de México między innymi język hiszpański²⁴, a także zawierał przyjaźnie, które zaowocowały publikacjami zarówno jego własnej twórczości²⁵, jak i twórczości innych polskich poetów²⁶. Do Stanów Zjednoczonych pisarz przybył

²³ E. Stachura, *Dzienniki. Zeszyty podrózne*, t. 1..., s. 55–102.

²⁴ Dobra znajomość francuskiego była zapewne dla Stachury ułatwieniem w opanowaniu innego języka romańskiego.

²⁵ T. Papis, *Stachura był moim studentem. Z Salvadorem Elizondo rozmawia Teresa Papis*, „Kultura” 1989, nr 25, s. 8–9; E. Stachura, *Me acerco a ti* (frag.), trad. E. Stachura, S. Elizondo, „Revista de Bellas Artes” 1969, no. 27, s. 53–56 (http://issuu.com/cnl-inba/docs/69_05_27_pdf_completo_opr); E. Stachura, *Iba yo...*, trad. E. Stachura, J. Cantú, „Revista Mexicana de Cultura” 1970, no. 63, s. 8; E. Stachura, *Me acerco a ti* (inne frag.), trad. E. Stachura, M. Muñoz, „COSMOS” 1973, no. 5, s. 5; E. Stachura, *Pura descripción*, trad. E. Stachura, E. Seligson, S. Galindo, en: *El cuento polaco. Antología*, red. A. Bugajski, México: Oasis, 1974, s. 359–366, przedruk w: *Elogio del cuento polaco*, red. S. Pitol, R. Mendoza, México: Universidad Veracruzana, 2012, s. 492–498; E. Stachura, *Que devore la langosta el jardín*, trad. E. Stachura, J. Cantú, J. de la Colina, Xalapa, Veracruz: Universidad Veracruzana, 1976; E. Stachura, *Carta a los que se quedan*, trad. M. Muñoz, B. Stawicka, „La Palabra y el Hombre” 1981, no. 38–39, s. 27–30, przedruk w: *Antología de narrativa y poesía polacas*, red. L.H. Heredia, Xalapa, Veracruz: Universidad Veracruzana, 2007, s. 166–168; E. Stachura, *El Hache-Sheherazada o el invierno de los hombres del bosque* (fragment *Siekierzady*), trad. M. Escamilla (z drobnymi poprawkami autora), Dział Rękopisów Muzeum Literatury w Warszawie; pierwiodruk: E. Stachura, *El invierno de los hombres del bosque*, „La Palabra y el Hombre” 1976, no. 20, s. 44–47, przedruk w: *Antología de narrativa y poesía polacas...*, s. 97–105; oraz w: *Antología del cuento polaco contemporáneo*: <http://pl.scribd.com/doc/60823159/VV-AA-Antologia-Del-Cuento-Polaco-Contemporaneo> [20.02.2014] (jako autor przekładów i redaktor tej antologii podany jest S. Pitol, jednak przedmowa pochodzi ze zbioru: *Antología del cuento polaco contemporáneo*, red. S. Pitol, Mexico: Era, 1967, całość stanowi więc późniejszą kompilację niejasnej proveniencji); E. Stachura, *La mano invisible* (inny fragment *Siekierzady*), trad. E. Stachura, Dział Rękopisów Muzeum Literatury w Warszawie. Dziękuję dr Iwonie Kasperskiej za pomoc w uzupełnieniu tej bibliografii.

²⁶ A. Babiński, *Inmovilidad*, M. Czychowski, *Monologo para una ciega*, trad. E. Stachura, M. Muñoz, „COSMOS” 1973, no. 5, s. 3–4; R. Krynicki, *Renovaremos...*, *De pronto desnudo...*, W. Roszewski, *La jauría irrumpió*, W. Różański, *Sálvame...*, *Los témpanos...*, J. Żernicki, *El mes del hombre apoyado en una lanza*, B. Żurakowski, *Amor*, trad. E. Stachura, „La Palabra y el Hombre” 1976, no. 20, s. 71–75; przedruk w: *Antología de narrativa y poesía polacas...*, s. 144–147, 149; R. Krynicki, *Mi reino...*, W. Roszewski, *El herrero*, W. Różański, *Los témpanos...*, *El lugar...*, *Así ya es...*, J. Żernicki, *El mes del hombre apoyado en una lanza*, B. Żurakowski, *El rostro*, trad. E. Stachura, J. Cantú, „Revista Mexicana de Cultura” 1970, no. 63, s. 8. Dziękuję dr Iwonie Kasperskiej za pomoc w uzupełnieniu tej bibliografii.

we wrześniu 1974 roku i pozostał tam do kwietnia 1975 roku²⁷ dzięki oficjalnemu zaproszeniu wystosowanemu przez International Center Uniwersytetu Michigan w Ann Arbor w celu „prowadzenia niezależnych badań literackich”²⁸. Poza niewystarczającą znajomością angielszczyzny, potrzebną do sprawnej komunikacji i działalności przekładowej, brak większego zainteresowania stypendystą w przypadku amerykańskim mógł być podyktowany ograniczoną otwartością cechującą angloamerykańską tradycję w stosunku do innych obszarów kulturowych. O ile strategia popularyzacji własnej poezji i prozy zadziałała podczas pobytu Stachury w Meksyku, o tyle w Stanach Zjednoczonych pisarz spotkał się z podobnym zainteresowaniem jedynie ze strony Stefana Ehrenkreutz, amerykańskiego kompozytora polskiego pochodzenia. Świadczenia tej współpracy można znaleźć w opracowanych przez Dariusza Pachockiego *Dziennikach* Stachury²⁹ i *Listach do Danuty Pawłowskiej*³⁰. Pod datą 8 kwietnia [19]75 Stachura zapisał w swoim dzienniku:

1. Kupić znaczki na poczcie.
2. O 12 do Donalda Halla³¹ i może na *lecture* do Rackham Building.
3. Do Arboretum i nad Huron River.
4. O 18 spotkać się ze Stefanem w księgarni „U Davida”.
5. Do Int[ernational] Center – może są listy. To po drodze do Halla (niech Hall sprawdzi tekst *Everything is poetry* [*Wszystko jest poezją*])³².

W rozmowie z 26 czerwca 2010 roku Stefan Ehrenkreutz tak opowiadał Dariuszowi Pachockiemu: „W Ameryce przetłumaczyłem jakiś jego [Stachury] tekst. Chyba całą część *Wszystko jest poezja*. Zresztą pamiętam też, jak się złościł, że ciągle próbowałem jemu zmienić na »Wszystko jest poezją«. A on się złościł, że nie, że »Wszystko jest poezja«”³³.

Najprawdopodobniej to również Stefan Ehrenkreutz pomógł Stachurze przetłumaczyć na angielski piosenki, o których poeta pisze pod datą 11 listopada [19]74 roku: „Wysłać angielskie wersje piosenek do Detroit”³⁴. Występ w Detroit miał miejsce 23 listopada 1974 roku na Wayne State University. Był na nim między innymi profesor katedry języków słowiańskich i tłumacz literatury polskiej,

²⁷ E. Stachura, *Dzienniki. Zeszyty podróże*, t. 2, red. D. Pachocki, Warszawa: Iskry, 2011, s. 188–242. W okresie 1.01.1975–31.03.1975 poeta ponownie odwiedził Meksyk i tamtejszych przyjaciół – zob. tamże, s. 206–227.

²⁸ B. Czochrańska, *Z drugiej strony planety...*, s. 76.

²⁹ E. Stachura, *Listy do Danuty Pawłowskiej*, red. D. Pachocki, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 2007, s. 230, 233–235.

³⁰ E. Stachura, *Listy do Danuty Pawłowskiej...*, s. 40–43, 63.

³¹ Donald Hall (ur. 1928) – poeta, prozaik i dramatopisarz amerykański, krytyk literacki. W latach 1957–1975 wykładał na Uniwersytecie Michigan w Ann Arbor.

³² E. Stachura, *Dzienniki. Zeszyty podróże*, t. 2..., s. 233.

³³ Tamże, przypis 317.

³⁴ Tamże, s. 199.

Edmund Ordon, który wywarł na Stachurze zdecydowanie negatywne wrażenie³⁵. W rezultacie grono potencjalnych sprzymierzeńców w projekcie przekładowym pisarza zawężało się również z powodów osobistych.

Nie ma natomiast wątpliwości, że to Stefan Ehrenkretz przełożył na angielski tekst piosenki *Tobie albo zawieja w Michigan*. W liście z 14 stycznia 1976 roku Stachura tak pisał do Danuty Pawłowskiej: „Przypomniała mi się jedna noc na poddaszu Packard 816 w Ann Arbor, Michigan, kiedy zrobiłem piosenkę *Tobie albo zawieja w Michigan*. (...) Wieczorem przyszedł Stefan i od ręki ją przełożył na angielski, kiedy mu ją zaśpiewałem”³⁶. Zapisek na temat tego wydarzenia i przetłumaczona piosenka znajdują się pod datą 8 kwietnia 1975 roku w drugim tomie *Dzienników Stachury*³⁷. Ponadto w *Listach do Danuty Pawłowskiej* znajduje się faksymile strony *recto* listu z 2 stycznia 1976 roku, napisanego wokół anglojęzycznego tekstu piosenki *Jest już za późno, nie jest za późno* (*Now It's Too Late, It's Not Too Late*). Na stronie *verso* można przeczytać angielskie tłumaczenie piosenki *Nowy dekalog* znanej też jako *Człowiek człowiekowi, czyli dziesięć wskazań i dziesięć przeciwwskazań dla ciebie, sieroto nieboża, Zygmysiu K.* (*The New Decalogue*)³⁸. List wysłany został z Krynicy, gdzie Stachura ponownie spotkał się z Ehrenkretzem, który przebywał wówczas w Polsce, aby pisać koncert skrzypcowy, a w wolnym czasie najprawdopodobniej pomagał w przekładzie piosenek przyjaciela³⁹.

Obecnie większość piosenek Stachury doczekała się nowych tłumaczeń lub adaptacji na język angielski, dokonanych przez zafascynowanego nimi Anglika, Grahama Crawforda, we współpracy z Józefem Jupiterem Podlaszewskim. Jak dotychczas i te tłumaczenia nie były publikowane⁴⁰ – Crawford wykonuje je podczas swoich koncertów, jest też autorem anglojęzycznego artykułu poświęconego temu gatunkowi twórczości Stachury⁴¹. W przypadku piosenek oraz wierszy autora *Calej jaskrawości* należy wspomnieć o formacji Babu Król, która w 2012 roku wydała polskojęzyczny album zatytułowany *STED*⁴² z tekstami poety

³⁵ Tamże, s. 200. Prof. Edmund Ordon brał udział w I Międzynarodowym Zjeździe Tłumaczy Literatury Polskiej zorganizowanym w 1965 roku przez Agencję Autorską. Podczas tego zjazdu referat pt. *Najmłodsza literatura polska* wygłosił Andrzej Lam. We fragmencie poświęconym „nowym autorom na widowni” Lam wymienia wśród prozaików debiutujących po roku 1962 między innymi Edwarda Stachurę, zob.: „Stowarzyszenie Autorów. Kwartalnik Informacyjny” (red. M. Woydyłło) 1965, nr 11, s. 61.

³⁶ E. Stachura, *Listy do Danuty Pawłowskiej...*, s. 63.

³⁷ E. Stachura, *Dzienniki. Zeszyty podróżne*, t. 2..., s. 234–235.

³⁸ E. Stachura, *Listy do Danuty Pawłowskiej...*, s. 39–43. Autografy listów znajdują się obecnie w zbiorach Biblioteki Narodowej, omawiany list nosi sygnaturę BN 15724, t. 1.

³⁹ Tamże, s. 43, przypis 8.

⁴⁰ Teksty przekładów w posiadaniu tłumacza oraz autorki niniejszego artykułu.

⁴¹ G. Crawford, *An Introduction to the Songs of Edward Stachura*, „Ulbandus Review”, 2008, vol. 11, s. 222–231.

⁴² Babu Król, *STED: muzyka do wierszy Edwarda Stachury*, Wrocław: Duży Pies, 2012.

w zupełnie nowej aranżacji z zamiarem wydobywania ich „spod tony powyciąganych swetrów i cikliwych harcerek zaśpiewów”⁴³. Muzycy formacji planują wydanie anglojęzycznej wersji albumu⁴⁴, z tekstami w tłumaczeniu przyjaciela zespołu, Andrzeja Wojtasika⁴⁵.

Autorką innych, niepublikowanych przekładów na język angielski, jest Amerykanka Hannah Harvester, teatrołóżka i folklorystka, która zetknęła się z twórczością Stachury za pośrednictwem Teatru Wiejskiego „Węgajty” i przetłumaczyła na język angielski poemat *Missa pagana*⁴⁶.

Ciekawą formą obecności utworów Stachury w angielszczyźnie są przekłady dwóch jego piosenek – *Dookoła mgła* (*Through the Mist*) oraz *Opadły mgły, wstaje nowy dzień* (*A New Day*), które, zgodnie z projektem architektonicznym Małgorzaty i Andrzeja Zatwarnickich, zostały umieszczone na fasadzie Miejskiej Biblioteki Publicznej w Opolu. Autorami tłumaczeń są polski poeta Jacek Gutowski i poeta angielski David Kennedy. Teksty zdobiące budynek wybrał Andrzej Zatwarnicki, przypominając, że „Stachura był kultowym pisarzem czasów jego młodości”⁴⁷.

Powyższy przykład dowodzi, że wątek sentymentalny odgrywa olbrzymią rolę w sposobie, w jaki odbierana jest w Polsce twórczość Stachury. Nawet jeśli jego wczesne próby poetyckie były dość naiwne, jego późniejsza powieść-rzeka *Wszystko jest poezja* programowo przegadana, a mistyczno-profetyczna faza twórczości pisarza odstraszyła wielu czytelników zachwyconych jego wcześniejszą prozą, to niewątpliwie wszystkie te treści nabierają znaczenia, gdy uświadomimy sobie całą zjawiskowość tego twórcy ogarniętego poetyckim i egzystencjalnym szaleństwem. Tylko całokształt pisarstwa Stachury może uzmysłowić jego ewolucję jako artysty i człowieka, który nie potrafił lub nie chciał zdobyć się na dystans wobec życia i śmierci. Mimo to, w przypadku projektu przekładowego, należałoby utwory pisarza poddać literackiej selekcji. Wydaje się, że obie powieści Stachury, *Cala jaskrawość* i *Siekierzada*⁴⁸, mają na tyle uniwersalne przesłanie, że bez przeszkód powinny znaleźć swoje miejsce także w anglojęzycznym kanonie polskiej literatury. Z kolei odzwierciedlona w nich specyfika życia w Polsce lat 60. XX wieku stanowi dodatkowo atrakcyjny element narracji. Sam Stachura uznał *Siekierzadę* za utwór wartý przekładu na język angielski.

⁴³ Zob. <http://babukrol.bandcamp.com/album/sted> [20.02.2014].

⁴⁴ K. Mrozowska, *Wywiad z BaBu Król*, <http://myband.pl/9326/wywiad-z-babu-krol/> [20.02.2014].

⁴⁵ Informacja zawarta w „Podziękowaniach” na okładce płyty Babu Król, *STED: muzyka do wierszy Edwarda Stachury*, Wrocław: Duży Pies, 2012.

⁴⁶ Tekst przekładu w posiadaniu tłumaczki oraz autorki niniejszego artykułu. Dziękuję profesorowi Michałowi Mikosiowi za informację o tym przekładzie i umożliwienie kontaktu z tłumaczką.

⁴⁷ M. Kuc, *Cuda polskie i europejskie*, „Rzeczpospolita” 22.05.2011, <http://www.rp.pl/artykul/661805.html?print=tak> [20.02.2014].

⁴⁸ E. Stachura, *Siekierzada albo Zima leśnych ludzi*, Warszawa: Czytelnik, 1971.

W swoim dzienniku pod datą 11 listopada [19]74 roku poeta między innymi zapisał: „Dzwonić do prof. Welsha⁴⁹, odebrać mój tekst⁵⁰, zanieść *Siekierządę*”⁵¹.

Profesor David Welsh kierował w owym czasie katedrą polonistyki Uniwersytetu Michigan w Ann Arbor. Jeśli weźmiemy pod uwagę fakt, że pięć lat wcześniej, w 1969 roku, Welsh przełożył na angielski *Czarny potok* Leopolda Buczkowskiego⁵² (pisarza, którego Stachura uważał za swojego mistrza), a w 1970 roku podczas II Międzynarodowego Zjazdu Tłumaczy Literatury Polskiej w Warszawie otrzymał nagrodę ZAiKSu za całokształt pracy translatorskiej, zrozumiałe staje się, że właśnie tego tłumacza wybrał Stachura.

Czy profesor Welsh uznał *Siekierządę* za wartą przekładu? Czy sądził, że powieść mogłaby zainteresować zachodnich, anglojęzycznych, wydawców? Niestety nie ma na ten temat żadnych śladów, należy przypuszczać, że w czasach zimnej wojny tematyka dzieła Stachury nie była wystarczająco atrakcyjna dla tego środowiska. Stachura nie pisał o polityce ani nie był obyczajowym skandalistą (choć w przypadku poezji był skandalistą formalnym, co stanowi jej nowatorstwo i atrakcję, ale utrudnia tłumaczenie). A jednak odczytanie *Siekierzady* w państwach leżących po tej samej stronie żelaznej kurtyny co Polska mogło mieć, oprócz egzystencjalnego, także polityczne (wolnościowo-eskapistyczne) zabarwienie. Nie jest chyba przypadkiem, że *Siekierzada* doczekała się tłumaczeń na język węgierski w 1973 roku⁵³ (potem była dwukrotnie wznawiana w 1990⁵⁴ i 2012 roku⁵⁵), na słowacki w 1977 roku⁵⁶, a w roku 1980 na czeski⁵⁷ i bułgarski⁵⁸, pozostając praktycznie nieznaną na Zachodzie. Niewątpliwie chodziło tu

⁴⁹ David John Welsh (1920–1985) – slawista, literaturoznawca, tłumacz, pisarz. Urodzony w Anglii, uzyskał doktorat na Uniwersytecie Londyńskim (University of London), wieloletni wykładowca na Uniwersytecie Michigan (1961–1983). Przełożył na angielski m.in. *Wicher wolności* Wacława Zagórskiego (1957, *Seventy Days*), *Złego* (1955, *The Man with the White Eyes*) oraz *Siedem dalekich rejsów* Leopolda Tyrmanda (1959, *The Seven Long Voyages*), *Matkę królów* Kazimierza Brandysa (1961, *Sons and Comrades*), *Popiół i diament* Jerzego Andrzejewskiego (1962, *Ashes and Diamonds*), *Wyspę ocalenia* Włodzimierza Odojewskiego (1965, *No Island of Salvation* [wersja brytyjska], *Island of Salvation* [wersja amerykańska]), *Czarny potok* Leopolda Buczkowskiego (1969, *Black Torrent*), *Disneyland* Stanisława Dygata (1969, *Cloak of Illusion*), *Sennik współczesny* Tadeusza Konwickiego (1969, *A Dreambook for Our Time*), *Nadzieja umiera ostatnia* Haliny Birenbaum (1971, *Hope Is the Last to Die*), *Lalkę* Bolesława Prusa (1972, *The Doll*). Laureat nagrody ZAiKSu (1970) za tłumaczenia literatury polskiej na język angielski.

⁵⁰ Niestety nie udało mi się ustalić, o jaki tekst chodzi.

⁵¹ E. Stachura, *Dzienniki. Zeszyty podróże*, t. 2..., s. 199.

⁵² L. Buczkowski, *Czarny potok*, Warszawa: Pax, 1954.

⁵³ E. Stachura, *Szekercelárma avagy Emberek a téli erdón*, ford. I. Kovács, Budapest: Európa, 1973.

⁵⁴ E. Stachura, *Szekercelárma és más írta*, ford. I. Kovács, Budapest: Kráter Kiadó, 1990.

⁵⁵ E. Stachura, *Szekercelárma avagy Emberek a téli erdón*, ford. I. Kovács, Budapest: M. Napló, 2012.

⁵⁶ E. Stachura, *Sekerezáda aleb Zima lesných l'udi*, prel. J. Gazdík, Bratislava: Smena, 1977.

⁵⁷ E. Stachura, *Sekerezáda aneb Zima lesných lidí*, přel. H. Stachová, Praha: Odeon, 1980.

⁵⁸ Э. Стахура, *Секуризада или Зимата на горските хора*, прев. М. Атанасова, София: Народна култура, 1980.

o wspólnotę doświadczenia narodów należących do bloku państw socjalistycznych i zbyt duże ryzyko finansowe w przypadku wydania powieści na Zachodzie⁵⁹.

Na szczęście świetny przekład *Palacu* Wiesława Myśliwskiego⁶⁰ dokonany przez Ursulę Phillips⁶¹, a także niedawny sukces jego *Kamienia na kamieniu*⁶² w angielskim tłumaczeniu Billa Johnstona⁶³ – przekład ten zdobył w 2012 roku nagrodę nowojorskiego PEN Clubu (American PEN Translation Prize) oraz nagrodę dla najlepszej przetłumaczonej książki (Best Translated Book Award), a ponadto za najlepsze tłumaczenie literackie (AATSEEL Book Award for Best Literary Translation into English) – można traktować jako zapowiedź poszerzających się zainteresowań piśmiennictwem polskim dwudziestego wieku. Wielkie zasługi położyła tu działalność Instytutu Książki. Niestety, utwory nieżyjących już pisarzy⁶⁴, których twórczość literacka przypadła na okres PRL-u, nie są wystarczająco promowane nawet przez Instytut, mimo że wiele z nich zasługuje na uwagę i nadal jest w Polsce popularnych. Jak zauważa Tamara Trojanowska: „kanon [polskiej literatury w Ameryce Północnej], jakkolwiek przedefiniowany, przypomina nadal ser szwajcarski”⁶⁵, a twierdzenie to można rozszerzyć na wszystkie kraje anglojęzyczne. Z kolei Benjamin Paloff, znakomity tłumacz nowej i najnowszej polskiej literatury, pisze w zakończeniu recenzji wspomnianych już esejów Jarosława Andersa⁶⁶ poświęconych Witkacemu, Schulzowi, Gombrowiczowi, Miłoszowi, Szymborskiej, Herbertowi, Herlingowi-Grudzińskiemu, Konwickiemu i Zagajewskiemu: „Dłatego właśnie książka Andersa także nie może być traktowana definitywnie – jest tyle pisarek i pisarzy, niespokojnych i niepokojących, tajemniczych i wymykających się wszelkim kategoriom, którzy usiłowali i cały czas usiłują mówić do nas, Amerykanów, i którzy nadal czekają na to, aby ich usłyszeć”⁶⁷. Jeśli potraktujemy „Amerykanów” z przytoczonego cytatu jako

⁵⁹ Przekłady literatury opozycyjnej państw bloku komunistycznego często były finansowane, wprost lub pośrednio, przez CIA, niezależnie od finansowej opłacalności takiego przedsięwzięcia. Zob. *Final Report of the Select Committee to Study Governmental Operations with Respect to Intelligence Activities*. in: I. Book, *Foreign and Military Intelligence*, Washington, DC: U.S. Government Printing Office, 1976, s. 192–193, <https://archive.org/details/finalreportofsel01unit> [20.02.2014]. Twórczość apolityczna nie miała tego ułatwienia.

⁶⁰ W. Myśliwski, *Palac*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1970.

⁶¹ W. Myśliwski, *The Palace*, trans. U. Phillips, London; Chester Springs, PA: P. Owen, 1991.

⁶² W. Myśliwski, *Kamień na kamieniu*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1984.

⁶³ W. Myśliwski, *Stone Upon Stone*, trans. B. Johnston, New York: Archipelago Books, 2010.

⁶⁴ Poza Edwardem Stachurą wystarczy wspomnieć pisarzy takich, jak Kornel Filipowicz, Tadeusz Nowak czy Jan Himilsbach. Wśród żyjących autorek i autorów należy upomnieć się o wciąż nieprzetłumaczone na język angielski utwory Zofii Posmysz, Edwarda Redlińskiego oraz Zyty Oryszyn.

⁶⁵ T. Trojanowska, *Igraszkii trafu i miłości: polonistyka w Toronto*, „Postscriptum” 2001, nr 1–2, s. 123.

⁶⁶ J. Anders, *Between Fire and Sleep...*

⁶⁷ Oryg.: „This may be why Anders’s book, too, seems unresolved: because there are so many other writers, troubled and troubling, mysterious and beyond category, who have been trying to speak to us

figurę retoryczną – to do amerykańskiego odbiorcy skierowana jest książka Andersa i recenzja Paloffa – a w ich miejsce podstawimy ogół czytelników z krajów anglojęzycznych, wówczas trudno się z tym translatorskim postulatem nie zgodzić.

Wydaje się, że po przełamaniu bariery mentalnej i otwarciu się tłumaczy anglojęzycznych na zaniedbaną dotychczas część polskiej literatury czasów zimnowojennych, najistotniejszym wyzwaniem w przypadku pisarstwa Stachury będzie idiosynkratyczny język części jego utworów. Szczególnie trudny do oddania w językach niesłowiańskich, rządzony jest jednak regułami, dla których na ogół można znaleźć lub stworzyć korespondujące środki przekazu w języku angielskim, a nawet, w skrajnych przypadkach, przenieść na grunt angielszczyzny pojęcia polskie. Takie rozwiązanie sugeruje w swojej pracy dyplomowej na temat zbioru opowiadań *Się*⁶⁸ Magda Wojnowska⁶⁹. Praca magisterska Wojnowskiej jest analizą lingwistyczno-filozoficznego problemu, jaki stanowi przekład tytułowego zaimka „się” używanego w opowiadaniach Stachury w funkcji podmiotu. O ile przy tłumaczeniu na języki słowiańskie jest to dość łatwe zadanie, o tyle w przypadku języka angielskiego autorka pracy nie znalazła w pełni satysfakcjonującego rozwiązania. Testowała takie odpowiedniki i substytuty „się”, jak: „I”, „self”, „myself”, „one”, „nobody”, „somebody” oraz bezosobowe „you”, tylko po to, aby uznać, że najlepszym rozwiązaniem może być pozostawienie nieprzetłumaczonego „się”⁷⁰.

Dodatkową trudnością, jaką napotyka tłumacz tekstów Stachury na język angielski, jest bariera kulturowa. Jest to wyzwanie, z którym trudno się zmierzyć i choćby dlatego należy zauważyć i docenić obszary anglojęzycznych przekładów poezji i prozy pisarza funkcjonujące poza głównym nurtem wydawniczym. Jednym z takich obszarów jest dysertacja doktorska Sylwii D. Ejmont, obroniona na Uniwersytecie Michigan w 2008 roku. Doktorat nosi tytuł *The Troubadour Takes*

Americans all this time, and who are still waiting to be heard”. B. Paloff, *Cures for the Common Cold War*, „The Nation” 17–24.08.2009, s. 36. Cytat w przekładzie własnym.

⁶⁸ E. Stachura, *Się*, Warszawa, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1977.

⁶⁹ M. Wojnowska, „*Się*” by Edward Stachura and Its Degree of Translatability into English, M.A. thesis, University of Warsaw, 2003. W załączniku do pracy Wojnowskiej znajdują się przetłumaczone przez nią fragmenty opowiadań: *Słodczy i jad* (*Sweetness and Venom*), *Się* (*Się*), *Sluchanie* (*Listening*), *Iście* (*Footing*), wiersz „*Dwa Michały*” z *Wesela* (*The Wedding*), *Lekcja języka angielskiego* (*A Lesson of English*) oraz piosenka *Nie Brookliński most* (*Not the Brooklyn Bridge*) z opowiadania *El condor pasa*. W części teoretycznej, oprócz przetłumaczonych fragmentów tych i innych opowiadań ze zbioru *Się*, praca zawiera anglojęzyczne przekłady cytatów z powieści-rzeki *Wszystko jest poezja*, *Dzienników*, a także tekstów mistycznych *Fabula Rasa* i *Oto*, które niezbędne były do naszkicowania filozofii Stachury i dekonstrukcji, której poddał własne „ja”, przechodząc kolejno przez etap sobowótrowy (Edmund Szerucki, Janek Pradera, Michał Kątny), następnie etap bezosobowego „się”, aż do stanu „człowieka-nikt”.

⁷⁰ Słynnym przypadkiem pozostawienia w tekście angielskim celowo nieprzetłumaczonego polskiego słowa, kluczowego dla językowego idiomu autora i tekstu, jest Gombrowiczowska „pupa” z *Ferdydurke* w przekładzie Danuty Borhardt. Zob.: W. Gombrowicz, *Ferdydurke*, trans. D. Borhardt, New Haven: Yale University Press, 2000. Przekład ten został nagrodzony w 2001 roku przez Amerykańskie Stowarzyszenie Tłumaczy Literatury (American Literary Translators Association).

*the Tram: Experience in Polish Poetry and Music*⁷¹ i jest analizą twórczości dwóch polskich bardów – Edwarda Stachury i Jacka Kaczmarskiego oraz ich znaczenia dla polskiego społeczeństwa w czasach PRL-u.

Wśród angielskich przekładów prozy i poezji Stachury dostępnych w Internecie na szczególną uwagę zasługuje stworzona w 1995 roku strona dra Andrzeja Duszenki, wykładowcy Northern State University w Dakocie Południowej⁷². Na tle omawianych tłumaczy Duszenko prezentuje najszerszy i najłatwiej dostępny przekrój pisarstwa Stachury – od fragmentu *Siekierzady*, poprzez 4 dłuższe opowiadania, aż po wybór 11 wierszy i wyjątki z kilku innych utworów⁷³. Możliwość prezentacji tak szerokiego przekroju twórczości Stachury należy z pewnością zawdzięczać temu, że zamieszczane w Internecie treści nie podlegają na ogół wydawniczym wymogom opłacalności. Medium to zapewnia dodatkowo niemal nieograniczoną pojemność informacji o największym zakresie oddziaływania i najszybszym dostępie. Mimo to treści umieszczane w Internecie funkcjonują na obrzeżach literackiego polisystemu, nawet jeśli są najwyższej próby.

Na zakończenie wypadałoby zadać pytanie o to, jaki obraz Stachury jako autora tworzy nieformalny obieg anglojęzycznych przekładów jego utworów. Czy jest on dla

⁷¹ S.D. Ejmont, *The Troubadour Takes the Tram: Experience in Polish Poetry and Music*, PhD thesis, University of Michigan, 2008. Wśród tekstów, na które powołuje się Ejmont w angielskim tłumaczeniu swojego autorstwa, znajdują się: życiorys Stachury złożony w dziekanacie KUL oraz krótka nota autobiograficzna napisana dla Ludowej Spółdzielni Wydawniczej, umieszczona na skrzydełku okładki *Calej jaskrawości* (1974, wyd. 2), przekład listu do redaktorów almanachu „Rodowody”, fragmenty *Dzienników*, tekst o wartości poezji, a także wyjątki z wierszy *Kompozycja*, *Pejzaż*, [*Owoce wchodzą w głęb kamienia*], *Noc albo oczekiwanie na śniadanie*, *Wielkanoc na moim zamku*, *Włosy*, *Lato w Alpach*, *Wielki Testament*, [*Oczy nim dosięgły...*], [*Na bransoletach u Metysek...*], [*Co noc...*], [*Ja tobie poselstwa wysyłać...*], *Rozwód*, *Kochankowie*, [*Przebyłem noc właśnie...*], [*Nachylcie plecy wasze...*], *Śpiewanie przez sen*. W dysertacji znajdują się też przełożone fragmenty piosenek *Nie brookliński most*, *Piosenka dla junióra i jego gitary* oraz poematów *Dużo ognia*, *Przystępuję do ciebie*, *Po ogrodzie niech hula szarańcza*, *Kropka nad ypsilonem*, opowiadań *Nie złękę się*, *Listy do Olgi*, *Jeden dzień*, *Pragnienie*, *Czysty opis*, *Jak mi było na Mazurach*, *Falując na wietrze*, *Strzeżcie mnie, zorze mile*, a także wyjątki z powieści-rzeki *Wszystko jest poezja* i tekstu *Oto*. Praca dostępna jest w Internecie pod adresem: http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/60649/sylwia_1.pdf?sequence=1 [20.02.2014].

⁷² Zob. <http://duszenko.northern.edu/stachura/index.html> [20.02.2014].

⁷³ Wśród utworów Stachury przełożonych na angielski przez Duszenkę znajdują się: fragment *Siekierzady* (*Axing or the Winter of the Forest Folk*), całość opowiadań: *Jeden dzień* (*One Day*), *Listy do Olgi* (*Letters to Olga*), *Jasny pobyt nadrzeczny* (*Bright Stay on the River*), *Pokochoam ją siłą woli* (*With My Willpower I'll Fall in Love with Her*), wiersze: *Metamorfoza* (*Metamorphosis*), [*Odnalazły się marzenia...*] (*I Dreams were found...*), *Zabawy dziecięce* (*Children's Games*), [*Co noc...*] (*Each night...*), [*W kontemplacji aluminium...*] (*In contemplating aluminum...*), *Skandynawia* (*Scandinavia*), *Próba wniebowstąpienia* (*Attempt at Ascension*), [*Niebo to jednak studnia...*] (*The sky is a well after all...*), *Jesień* (*Autumn*), *Zachód słońca w Prowansji* (*Sunset in Provence*), *Pejzaż* (*Landscape*), *List do pozostałych* (*A Letter to the Remaining*), fragment utworu *Fabula rasa*, nota autobiograficzna ze skrzydełka obwoluty *Calej Jaskrawości* (*All the Brightness*), szkic autobiograficzny Stachury oraz komentarz Andrzeja Moszyńskiego, w którym zawarty jest fragment *Kropki nad Ypsilonem*.

jego pisarstwa i filozofii reprezentatywny? Nawet jeśli wszystkie gatunki literackie, które wyszły spod pióra pisarza, doczekały się choćby fragmentarycznych przekładów na język angielski, co ukazuje niniejsza analiza, piosenki i wiersze nadal zdają się dominować nad innymi obszarami jego twórczości. Pozostaje mieć nadzieję, że z biegiem czasu doczekamy się liczniejszych tłumaczeń prozy Stachury, a także książkowych wydań jego utworów w angielskim przekładzie, zarówno prozy, jak i poezji. Szansę taką stwarzają atrakcyjne programy translatorskie Instytutu Książki⁷⁴. Warto przypomnieć, że w anglojęzycznym zbiorze wierszy Tadeusza Różewicza, za których przekład Bill Johnston dostał pierwszą nagrodę „Found in Translation”⁷⁵, przyznawaną właśnie przez Instytut Książki, znajduje się utwór *poor Stachura the poet*⁷⁶.

OUT OF THE MAIN STREAM: EDWARD STACHURA'S WRITING
IN ENGLISH TRANSLATION

One of the most interesting writers of the twentieth century and a cult figure in Poland after his premature death in 1979, Edward Stachura still remains relatively unknown to the English language reader. Out of his prolific output, only several lyrical pieces have been translated into this language and published in three anthologies of Polish literature. The reasons for this state of affairs are manifold, among others Stachura's idiosyncratic language often described as “untranslatable” because of its form and content. In her article, the author looks at how Stachura's prose and poetry (songs included) function in English independently of the traditional publishing business, if somewhat on the margin of the main literary trends.

Keywords: Edward Stachura, Polish-English translation, Polish-Spanish translation, self-translation, publishing policies.

Mgr Sylwia Szulc – doktorantka w Instytucie Anglistyki Uniwersytetu Warszawskiego. Interesuje się literaturoznawstwem, kulturoznawstwem oraz translatoryką. Obecnie przygotowuje, pod kierunkiem prof. UW dr hab. Anieli Korzeniowskiej, rozprawę doktorską na temat powojennej prozy polskiej i jej odzwierciedlenia w tłumaczeniu na język angielski (*Accepted, Rejected, Unknown: Polish Novels and Short Stories of 1945–1989 in the Context of English Translation and Politics*). Publikowała m.in. w „Studiach i Materiałach”, „Acta Philologica” oraz w „Studiach o przekładzie”.

⁷⁴ Zob. <http://www.instytutksiazki.pl/> [20.02.2014].

⁷⁵ Co można przełożyć jako „znalezione w tłumaczeniu”. Nazwa nagrody to odniesienie do *Lost in Translation* Roberta Frosta oraz książki *Ocalone w tłumaczeniu* Stanisława Barańczaka. Nagroda Found in Translation przyznawana jest przez Instytut Książki od 2008 roku za wybitne anglojęzyczne przekłady literatury polskiej. Jej dotychczasowymi laureatkami i laureatami są: Bill Johnston (2008), Antonia Lloyd-Jones (2009 i 2013), Danuta Borchardt (2010), Clare Cavanagh i Stanisław Barańczak (2011) oraz Joanna Trzeciak (2012). Zob.: <http://www.instytutksiazki.pl/programy,o-nas,28,found-in-translation.html> [20.02.2014].

⁷⁶ T. Różewicz, *new poems*, trans. B. Johnston, New York: Archipelago Books, 2007, s. 149–150. Publikacja subsydiowana przez Instytut Książki w ramach Programu Translatorskiego ©POLAND. Wiersz jest tłumaczeniem utworu Tadeusza Różewicza *biedny poeta Stachura*. Zob.: T. Różewicz, *biedny poeta Stachura*, w: tegoż, *Wyjście*, Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie, 2004, s. 29–30.